

Zvolenský Pustý hrad vo svetle archeologického bádania (od amatérskych výkopov až po začiatok systematického výskumu)

JÁN BELJAK – PAVOL MALINIÁK – NOÉMI PAŽINOVÁ

Abstrakt: Cieľom príspevku je sprístupnenie nových poznatkov o dejinách archeologického bádania na Pustom hrade. Príspevok sleduje počiatky vedeckého záujmu o túto lokalitu spojené s dielom polyhistora Mateja Bela. V rámci rozvoja bádania v 19. storočí možno pozorovať rôzne koncepcie dejín hradu, osobitne jeho počiatkov spájaných s miestom lokality v národných dejinách. Porovnanie prác regionálneho i celouhorského zamerania umožňuje sledovať vývoj od romantizujúcej mytológie až po dôsledný vedecký záujem o lokalitu. S osobitným zreteľom sú hodnotené názory a zistenia autorov z okruhu staršej slovenskej publicistiky (napr. J. Bánik, D. Lichard, V. Fajnor), oficiálnych uhorských autorov (napr. K. Szepesházy, Ch. Zipser, B. Czobor, J. Thomka, E. Leustách, J. Könyöki), ako aj autorov povojnového obdobia (G. Balaša, D. Menclová, P. Kuka). Na záver je predložená konfrontácia minulých poznatkov so súčasnými vedomosťami a kriticky sú zhodnotené dobové predstavy.

Kľúčové slová: Pustý hrad – dejiny bádania – historiografia – vývoj názorov – archeologické výskumy.

Deserted Castle, Zvolen in the Light of Archaeological Research (from amateur digs to the outset of systematic research)

Abstract: The contribution presents new information on the history of archaeological research into Pustý hrad (Deserted Castle). It traces the beginnings of specialist interest in the location associated with the work of the polymath-historian Matej Bel. In the heyday of research in the 19th century, several ideas about the castle's history surfaced, especially concerning ways in which its origin was associated with its location and the part it played in Slovak history. A comparison with work about other locations in the region and in Hungary shows development from romanticist mythology to scientific interest in the location. The views and information presented by writers of the old Slovak journalism circle (J. Bánik, D. Lichard, V. Fajnor), official Hungarian writers (K. Szepesházy, Ch. Zipser, B. Czobor, J. Thomka, L. Leustách, J. Könyöki), as well as authors from the post-war period (G. Balaša, D. Menclová, P. Kuka) are assessed. The article closes with a comparison of what was previously maintained with current knowledge, while past ideas are critically analysed.

Key words: Pustý hrad – history of research – historiography – development of opinions – archaeological research.

Dlhoročná tradícia archeologického výskumu na Pustom hrade pri Zvolene dnes vzbudzuje záujem aj o dejiny bádania na tejto lokalite. Spomedzi prác rôzneho zamerania nás zaujímajú predovšetkým tie, ktoré naznačujú vývoj názorov na históriu hradu alebo vymedzujú prístupy k jeho výskumu. V nadväznosti na uverejňované výberové bibliografie nachádzame v doterajších spracovaniach zväčša stručné prehľady autorov, ktorí sa zaoberali výskumom Pustého hradu (Hanuliak 1993, 163), pričom z hľadiska dejín bádania boli podrobnejšie zhodnotené iba niektoré aktivity Júliusa Thomku (Polla 1996, 237–238). Na tomto mieste sa zameriame na reprezentatívny výber publikovaných prác a údajov o terénnych výskumoch pred začatím systematického archeologického výskumu.

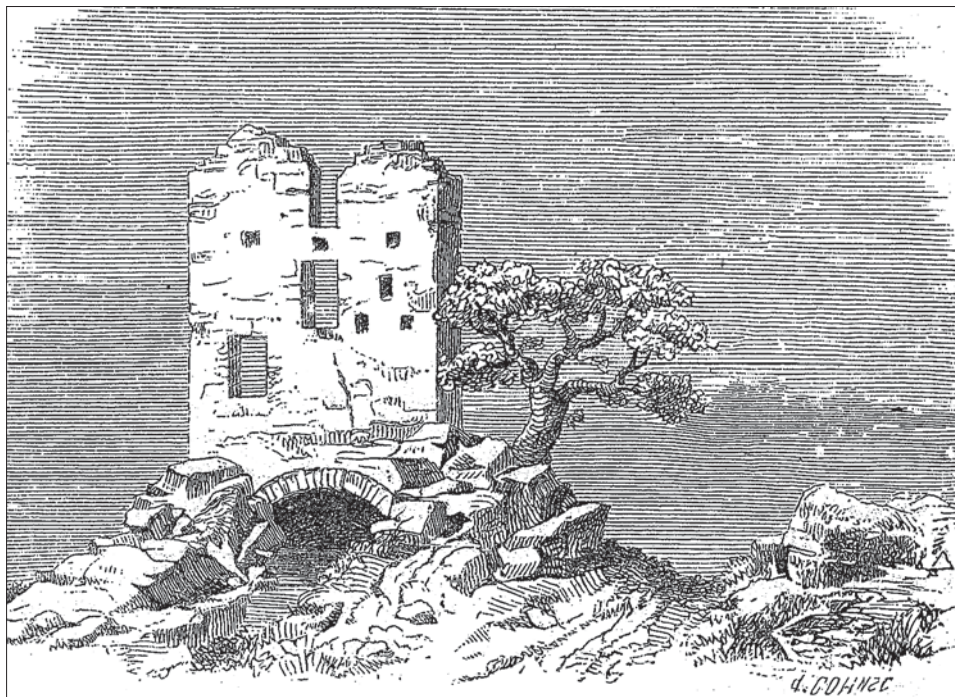
Pravdepodobne prvou správou o Pustom hrade v odbornej spisbe osvieteneckého obdobia je pasáž v diele Mateja Bela. V druhom vzäuku svojich Notícií pri opise sídiel vo Zvolenskej stolici venoval v rámci dejín Zvolena pozornosť i tamojšiemu hradu. Podľa Bela čnejú ruiny hradu na strmom vrchu susediacom so Zvolenom či Zvolenčanmi. Slováci ho nazývajú „Stary Hrad“ a Maďari „Óvár,“ teda Starý hrad. Ruiny svedčia o kedysi rozľahlom opevnení, ktoré mohlo byť len obtiažne dobyté a príjemné na bývanie (Bel 1736, 488). Vzhľadom na opis polohy, ako aj odkaz na veľkosť opevnenia nemožno vylúčiť, že M. Bel pochádzajúci z neďalekej Očovej bol s lokalitou bližšie oboznámený a zapamätal si jej charakteristické znaky. Ďalšie údaje o hrade v literatúre z 18. storočia nateraz nepoznáme. O určitom posune vo vnímaní hradu môže svedčiť zmena jeho názvu. Spojenie Starý hrad známe ešte v prvej tretine 18. storočia nahradil novší názov Pustý hrad. V oficiálnej podobe ho uvádza mapový list I. vojenského mapovania vyhotovený v roku 1783. Mapa schematicky zakresľuje na zalesnenom vrchu juhozápadne od mesta Zvolen ruinu s popisom „Pusty Hrad“ (EKF 2004,

Coll. XIV, Sect. X). Tento opisný názov už neodlišuje hrad od mladšieho Zvolenského zámku a môže preto svedčiť o ústupe lokality z kolektívnej pamäte miestneho obyvateľstva.

Záujem o Pustý hrad v odborných a intelektuálnych kruhoch pozorujeme od 19. storočia. Vo vlastivednom lexikóne zaujímavostí Uhorska vydanom v roku 1825 nachádzame pri charakteristike Zvolena aj údaj, že okrem Zvolenského zámku tu stojí druhý hrad na vrchu zvanom „Pusztí Hrad.“ Podľa autorov bol hrad založený vojvodom Arpádom a pomenovaný podľa jeho veľmoža Borša. Svoje tvrdenie podopierajú uverejnenou pasážou z diela anonymného notára *Gesta Hungarorum* (Szepesházy–Thiele 1825, 12–13). K stotožneniu hradu spomínaného v Anonymovom diele s Pustým hradom sa prikláňa i súčasná historiografia, hoci už neprečenuje starobylosť prameňa a neprenáša správu o veľmožovi Boršovi až do čias Arpáda v 10. storočí. Lokalita neunikla ani pozornosti Alojza Medňanského, ktorý sa o hrade zmieňuje v článku o Zvolene uverejnenom v periodiku *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte* v roku 1826. V súvislosti s počiatkami Zvolena spomína západne od mesta vysoký vrch, na ktorom sú zachované pozostatky rozsiahlych stavieb. Miestni obyvatelia lokalitu nazývajú „Stary Hrad“ (Altschloß) bez toho, aby z písomností alebo tradície bolo o tom niečo známe. Zvyšky stavieb poslúžia údajne len na rozmnoženie pochybností, ktoré vznikajú z nedostatku presnejších údajov (Hormayr–Mednyansky 1826, 185). Ďalšie rozširujúce poznatky o lokalite priniesol banskobystrický polyhistor Christian A. Zipser. Vo svojej práci o Banskej Bystrici a jej okolí, vydanaj v Budíne v roku 1842 pri príležitosti tretieho zhromaždenia lekárov a prírodovedcov, sa pri opise Zvolena zmieňuje aj o Pustom hrade. Ako uvádza, v blízkosti mesta vidieť ruiny starého alebo pustého hradu (používa i spojenie „pusti hrad“). V poetickom štýle píše, že múry sú zrútené, jeho vysoké haly sú rozbité a lúče denného svitu môžu bez prekážok dopadať do miestností, kde kedysi bola sieň hrdého vojvodu. Autor bez bližšej argumentácie uvádza, že hrad bol postavený v roku 745 (Zipser 1842, 49). Ako možno pozorovať v ďalších prácach, Zipserove závery si osvojili aj niektorí mladší autori.

V miestnych podmienkach pozorujeme už krátko po polovici 19. stor. sondovanie priamo na lokalite spojené s hľadaním drahocenností. Podľa autora podpísaného v novinách *Vasárnapi ujság* pseudonymom Zólyomi (pochádzal preto zrejme zo Zvolena) v auguste 1856 kopali na Pustom hrade poverčiví hľadači pokladov. Medzi ruinami vtedy našli poklad, ktorý zachránil istý zvolenský mešťan. Zemné práce v tom čase prebiehali v dutine pod klenbou (Zólyomi 1858, 67). Pokračovali zrejme aj v nasledujúcom období, nakoľko podľa spomienok zvolenského notára Juraja Bánika bola v roku 1857 pri hľadaní pokladu šťastí odkrytá cisterna. Poklad však hľadači nenašli, na svetlo sveta sa dostali viaceré kostené nálezy, fragmenty keramiky a sklenené predmety (Zólyomi 1858, 68). Bánik opisuje štvoruholníkový pôdorys cisterny, omietnuté steny z tehál a kamenný žlab nad cisternou (Bánik 1866, 185–186; 1891, 77). Na základe opisu môžeme tento objekt stotožniť s cisternou v blízkosti paláca na Hornom hrade.

V podmienkach rozvíjajúceho sa nacionálneho zápasu mala na formovanie názorov a historických predstáv v druhej polovici 19. stor. vplyv najmä tretia generácia počiatkov slovenského národného obrodzenia zasahujúca do 30. a 40. rokov 19. stor. Práce venované histórii sa vyznačovali jazykovedným výskumom, nižšou mierou kritiky prameňov, ako aj akcentom na starobylosť slovanského osídlenia. Išlo predovšetkým o diela Pavla J. Šafárika a Jána Kollára (Tibenský 1980, 542–549; Horváth 1981, 231). K prvým podrobnejším prácam o Pustom hrade môžeme zaradiť príspevok Juraja Bánika o dejinách Zvolena uverejnený v Národnom kalendári na rok 1867. Autor si na niekoľkých stranách všima i minulosť hradu, pričom prílohu textu tvorí aj rytina hlavnej vstupnej brány do Horného hradu (obr. 1). J. Bánik spochybňuje hodnovernosť Anonymovej kroniky a predpokladá, že v čase príchodu Maďarov bol už Pustý hrad ruinou. Pridáva zároveň pozoruhodnú poznámku, že nedávno prišli na obhliadku hradu archeológovia (neuvádza žiaľ ich mená). Podľa nich mal byť hrad postavený v novšom období, s čím však autor nesúhlasí. Sám kladie počiatky hradu do čias Mojmíra alebo Rastislava. Pri opise polohy uvádza, že nad zemou sa týčia iba dva múry nazývané zadný

Obr. 1. Zvolen, Pustý hrad. Rytina hlavnej brány na Hornom hrade. Pohľad z nádvorja. Podľa Bánik 1866, 184.
 Abb. 1. Zvolen, Pustý hrad. Kupferstich des Haupttores auf der Oberburg. Blick vom Hof. Nach Bánik 1866, 184.

a predný múr. Predný múr dosahuje výšku 5 siah a hrúbku 2 siah. Na viacerých miestach hradu spomína prepadnuté sklepenia, chyže, studne, avšak presnejšie možno identifikovať iba vyššie spomínanú cisternu. Zadný múr je podľa Bánikovho opisu totožný so vstupnou bránou na Horný hrad. Jej výšku odhadol na 5 siah. Všimol si jej členenie na niekoľko podlaží a zaujali ho aj zachované dubové trámy v murive. Pokiaľ bola táto stavba baštou alebo vežou, bolo z nej podľa autora vidieť až do Dobronivskej doliny (Bánik 1866, 184–186). Pri odkaze na prítomnosť archeológov na Pustom hrade ešte pred rokom 1867 môžeme upresniť, že išlo najpravdepodobnejšie o Františka Kubínyiho a Imricha Henszlmanna. Obidvaja autori sa o Pustom hrade zmieňujú vo svojich príspevkoch, v ktorých túto lokalitu uviedli do dobovej archeologickej literatúry. F. Kubínyi (1859, 36) popisuje na Hornom hrade Pustého hradu vstupnú bránu, cisternu a zvyšky hradieb, ktoré obkolesujú horný areál. Zároveň spomína aj spojovací múr medzi Dolným a Horným hradom a v krátkom odseku sa zmieňuje i o vysokej stojacej stene jednej stavby v dolnom areáli. Opisuje ju ako 15 siah vysokú a 8 stôp širokú, pričom stena mala zachované vonkajšie kamenné líce. V rohoch spodnej časti boli kamene odstránené vraj hľadačmi pokladov, ktorí si vytvorili malé chodbičky, 1,5–2,5 stôp široké a 2–3,5 stôp vysoké, do vnútornej časti stavby. Tieto chodbičky sú pravdepodobne totožné s tými, ktoré boli opísané vo *Vasárnapi ujság* ako chodby vytvorené hľadačmi pokladov v dutine pod klenbou v auguste roku 1856 (Zólyomi 1858, 67–68). V interiéri stavby popisuje Kubínyi prepadnutý klenutý strop pivnice, nad ktorou bolo možné identifikovať v stene do hora vedúce schody, z ktorých zostalo zachovaných ešte šesť schodíkov. Pred stavbou opisuje aj menší, pravdepodobne múrom obkolesený a ďalšími ruinami zastavaný priestor. Popis zodpovedá areálu Dolného hradu Pustého hradu a opísanú stavbu môžeme stotožniť s donjonom. I. Henszlmann (1866, 126–127) sa vo svojom príspevku snažil o chronologický rozbor vzniku a zániku Pustého hradu na základe výkladu historických textov, pričom preberá pri opise hradu kompletne pasáže z článku F. Kubínyiho. Novou informáciou je, že I. Henszlmann vznik Pustého hradu predpokladá najskôr v období panovania Bela III., resp.

až v 13. storočí. Hrad, ktorý navštívil v septembri roku 1865, člení na tri časti: prvou časťou je horný areál obkolesený kamenným múrom a celý komplex nazýva Fellegvár t. j. „Hrad v oblakoch“ (Výšinný hrad), strednú časť tvorí podľa neho spojovací múr končiaci v dolnej časti, ktorú považuje za „elđeröd“ resp. „Vorwerk“ t. j. predhradie.

Text J. Bánika z roku 1866 sa stal podkladom pre samostatný príspevok o Pustom hrade v Slovenskom kalendári. Za autora môžeme považovať vydavateľa kalendára Daniela Licharda. V prílohe uverejnil i prekreslenú rytinu brány Horného hradu. V tomto prípade však došlo k nezrovnalosti, nakoľko autor príspevku stotožňuje kresbu brány s tzv. predným múrom, čo je v rozpore s opisom J. Bánika. Pri objasňovaní počiatkov lokality sa autor príspevku odvoláva na Šafárika. Vznik hradu zaraďuje do obdobia vlády kniežata Mojmirá asi v polovici 9. stor. Stalo sa tak ešte pred príchodom Maďarov, pričom vo vojnách s Nemcami malo byť toto „opevnené mesto nad Hronom“ zničené a jeho obyvatelia mali založiť Zvolen pri samotnej rieke (Lichard 1876, 46). V rovnakom roku uverejnil Béla Czobor svoju monografiu o stredovekých uhorských hradoch. Venoval v nej pozornosť aj počiatkom Pustého hradu. Podľa Czobora sa kamenné hrady v Uhorsku nestavali až do obdobia vlády Bela III. Upozorňuje však na Anonyma, ktorý opisuje hrady Tekov a Zvolen už ako kamenné opevnenia. Zároveň zdôrazňuje, že tento prameň pojednávajúci o zaujatí vlastní Maďarmi treba posudzovať kriticky a s istou rezervou. Pokiaľ ide o najstaršie opevnené sídla v Uhorsku, uvažuje o možnom využití niektorých rímskych táborov (Czobor 1876, 16).

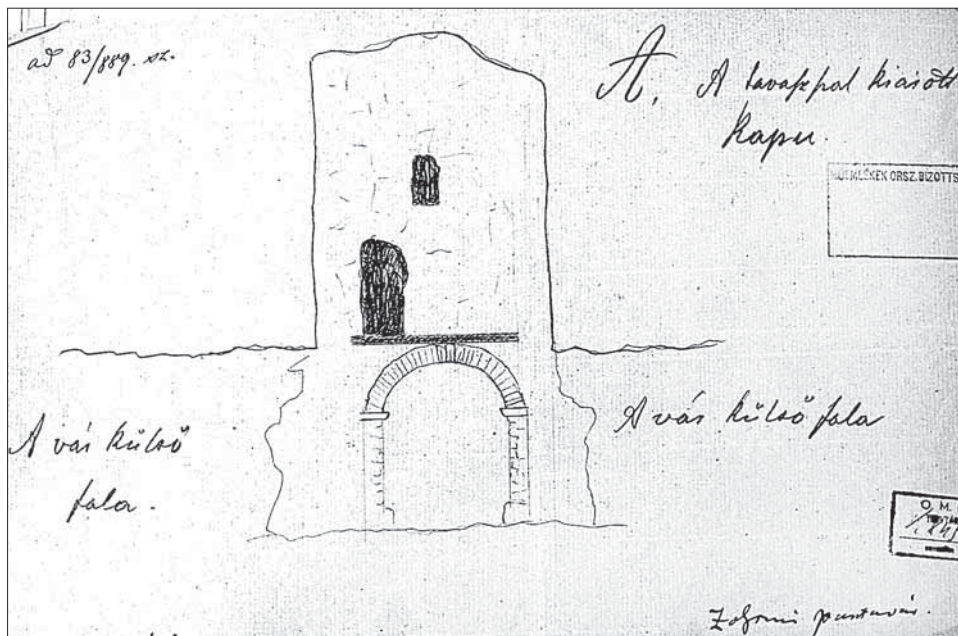
Narastajúci záujem o spoznávanie Pustého hradu, osobitne jeho hmotných pamiatok, pozorujeme u vlasteneckej inteligencie so slovenskou či maďarskou orientáciou. Anonymný autor v spomienkach na básnika Sama Chalupku uverejnených v Slovenských pohľadoch uvádza, že na jeseň roku 1879 označil S. Chalupka za starobylé miesto, kde by sa mohlo nájsť veľa popolníc, Pustý hrad nad Zvolenom. Chalupka by sa tam rád vybral kopať s pomocou nejakého baníka. Nevieme však, či svoj zámer uskutočnil (zomrel roku 1883, pričom autor spomienok sa o realizácii plánu nezmiňuje). O Chalupkovom záujme o archeológiu svedčia i nálezy, ktoré vykopal na lokalite Hrádok pri Hornej Lehote na Horehroní. Zhoreli mu však počas požiaru na jeho fare (M. 1887, 237; Polla 1996, 53). V uvedenom období sa stretávame so záujmom o hrad aj v českom prostredí. Rudolf Pokorný vo svojom cestopise po Slovensku píše, že mu nie je známe, kedy Pustý hrad vznikol a zanikol. Chybné sa odvoláva na údaj u Anonyma, podľa ktorého ide o miesto, kde veľmož Borš dal postaviť hrad na pamiatku zastreleného jeleňa (legenda sa viaže k hradu Tekov). Preberá pritom názory J. Bánika a D. Licharda, že hrad bol už vtedy (t. j. v časoch kronikára Anonyma na začiatku 13. storočia) zrúcaninou a Zvolenský zámok založený kráľom Ľudovítom I. Veľkým bol vystavaný už z kameňov Pustého hradu. Autor ďalej pripomína, že základy tohto hradu sú také „ohromné“, že sa aj predpokladá, že tu stávala pred založením mesta Zvolena staršia osada (Pokorný 1885, 189–190). Vzhľadom na reprodukovanie obsahu dovtedajších slovenských prác o hrade a predovšetkým Bánikových názorov nemožno vylúčiť, že R. Pokorný sa počas svojho pobytu v regióne dostal do kontaktu s J. Bánikom, ktorý v tom čase pripravoval monografiu o Zvolene.

Základom Bánikovej knihy vydanéj v roku 1891 je jeho rozsiahly článok uverejnený v Národnom kalendári, na čo poukazujú i rovnaké názvy obidvoch prác. Historický výklad o Pustom hrade pozostáva z troch zložiek. Prvou je všeobecne zdôrazňované vedomie starobylosti lokality, ktoré pozorujeme aj v iných prácach. Za ďalšiu môžeme označiť mytologizovanie, najmä odkazy na údajný praslovanský nápis na Veľstúre a prácu s miestnymi povestami. Kontext národných dejín napokon dotvára zdôrazňovanie predmaďarského vývoja a obchádzanie uhorských dejín lokality. Tento rozpor autor uzavrel tvrdením, že Pustý hrad bol v čase príchodu Maďarov už zaniknutý (Bánik 1891, 73–77). Výhrady voči Bánikovej monografii mal už jej posudzovateľ, kremnický archívár Pavol Križko. Varoval zvlášť pred nekritickou dôverou v miestopisné údaje (t. j. miestne názvy), pre ktoré sa môže jej autor zosmiešniť (Gajdoš 2001, 18). Hoci Juraj Bánik mal relatívne dobrý prehľad o archívnom materiáli k dejinám Zvolena, jeho interpretácie predurčila okrem stavu poznania písomných a archeologických prameňov najmä obrana v podmienkach národnostného útlaku. Neve-

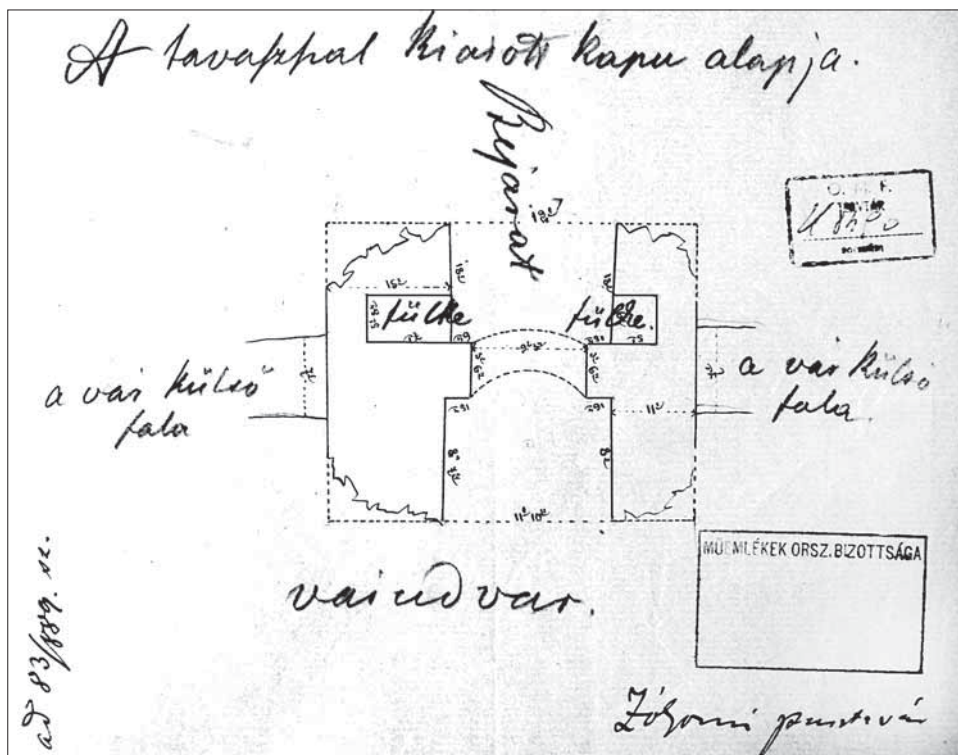
noval preto žiadnu pozornosť práve prebiehajúcim vykopávkam na Pustom hrade, ktoré tu realizovali v roku 1889 L. Leustách a J. Thomka. Neunikli však celkom záujmu slovensky citiacej inteligencie. Andreja Kmeťa v súvislosti s výskumom Sitna upozornil Pavol Križko na cisterny a pivnice pod zrubovými obydliami, aké vidieť na zvolenskom Pustom hrade (Kmeť 1893, 145).

Realizácii prvého odborného archeologického výskumu na Pustom hrade predchádzalo viacero udalostí. V prvom rade to bola samotná žiadosť o povolenie vykonať výskum, o ktorej nachádzame zmienku v „Zápisnici mestského zastupiteľstva mesta Zvolen“ z roku 1889, uloženej v pobočke Štátneho archívu vo Zvolene vo fonde Magistrát mesta Zvolen. V bode 40 tejto zápisnice sa uvádza, že advokát a občan Zvolena Július Thomka žiada o povolenie vykonať archeologický výskum na Pustom hrade (*Pusztýhrad-ban*) vo Zvolene. Žiadosti bolo vyhovené s tou podmienkou, že na výskume sa podieľajúci robotníci neprídu k ujme na zdraví a na dodržanie tejto podmienky bude dohliadať zástupca mesta. Z priebehu výskumu sa zároveň má vyhotoviť aj denník (Zápisnica). O samotnom výskume sa dozvedáme z dobovej korešpondencie uloženej v archíve *Kulturális Örökségvédelmi Hivatal*-u (Úrad ochrany kultúrneho dedičstva) v Budapešti (Levéltár KÖH; Tervtár KÖH) i z troch publikovaných článkov (Lipcsey 1889; Thomka 1891; Leustách 1889). V liste zo 17. septembra 1889, ktorý J. Thomka a hlavný slúžny vo Zvolenskej Slatine Ľudovít Leustách adresovali „Dočasnej štátnej rade na ochranu pamiatok“ (*Magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága*) sa nachádza správa o archeologickom výskume a žiadosť o vyslanie odborníka na posúdenie a usmernenie ďalšieho postupu. Tejto žiadosti sa vyhovel a do Zvolena bol vyslaný Dr. Béla Czobor (rímskokatolícky farár, profesor cirkevného umenia a kresťanskej archeológie), ktorý pricestoval 26. októbra 1889. Zo správy sa dozvedáme, že hradby Horného hradu boli zamerané. Spolu merajú 1847 m a areál má rozlohu 20 jutár. Za súčasť obrany hradu považovali aj kamenno-hlinité valy (šiance), ktoré sa tiahli v dĺžke 1,5 km od Pustého hradu juhovýchodným smerom až ku kameňolomu nad Neresnicou a západným smerom pokračovali až do 4 km vzdialenej ostrolúckej osady Gunda (Thomka 1891, 297). Na každom kroku sa na Pustom hrade nachádzali ruiny, ktoré sú pod kamennou sutinou, a na celom hrade boli celkovo viditeľné len tri steny. Prvým odkrytým objektom na jar 1889 bola vstupná brána (šírka 37,5 viedenských stôp a dĺžka 35,5 viedenských stôp), v ktorej vedeli identifikovať ešte tri poschodia. Vstupná brána (s klenbou) vstupnej veže bola odkrytá kompletne a vyhotovila sa aj jej kresebná dokumentácia (obr. 2, 3). Výskum brány zrealizovali za sumu len 50 forintov (Thomka 1891, 296). Z nálezov vynikalo veľké množstvo zvieracích kostí a parožie, našli sa aj železné strelky, keramické fragmenty, sedem kolkovaných tehál údajne z arpádovského obdobia, jedna archaická váza a podkovy, pri ktorých J. Thomka (1891, 297) predpokladal, že patria Osmanom, ktorí sa na územie Uhorska dostali po bitke pri Moháči a vypálili hrad *Zuolom*, ktorý je odvtedy v ruinách. Výsledky jarnej sezóny výskumu prišiel pozrieť na žiadosť J. Thomku a L. Leustácha aj Jozef Könyöki z Bratislavy. Do Zvolena prišiel 4. júla 1889 a konštatoval, že hrad bol vystavaný pravdepodobne ešte pred príchodom Maďarov. Prešiel celý areál, čo mu zabralo vyše dvoch hodín a na Dolnom hrade ho zaujal donjon. O odkrytej vstupnej bráne sa domnieval, že je románskou stavbou, a uviedol, že podľa jeho vedomostí nie je v Uhorsku väčší hrad. Na záver konštatoval, že je potrebné vo výskume pokračovať (Lipcsey 1889, 341–342).

Aby sa mohlo vo výskume pokračovať, uskutočnili L. Leustách a J. Thomka v zasadacej miestnosti radnice vo Zvolene od 27. júla do 12. augusta 1889 archeologickú výstavu, ktorá vyvolala veľký záujem (obr. 4). Vyzbieralo sa pritom viac ako 400 forintov, ktoré „investovali“ do ďalších vykopávok. V rámci pokračovania výskumu v septembri roku 1889 odkryli 4–5 m širokú a 4–6 m dlhú budovu, z ktorej tri steny mali ešte zachovanú pôvodnú výšku približne 3 m a štvrtá stena bola v ruinách. Na stenách sa okná nenachádzali. Budovu sa im podarilo vykopávať za dva týždne s ôsmimi robotníkmi. Na dne miestnosti sa približne uprostred nachádzal veľký kameň (balvan) s výškou 30 cm, šírkou 60–70 cm a dĺžkou 1 m. Považovali ho za podstavec oltára a samotnú miestnosť za kryptu-kaplnku z čias sv. Štefana.

Obr. 2. Zvolen, Pustý hrad. Hlavná brána Horného hradu v roku 1889. Pohľad z nádvorja. Podľa Tervtár KÖH, sig. K8491.
 Abb. 2. Zvolen, Pustý hrad. Haupttor der Oberburg im Jahr 1889. Blick vom Hof. Nach Tervtár KÖH, Sig. K8491.

Obr. 3. Zvolen, Pustý hrad. Pódorys hlavnej brány Horného hradu v roku 1889. Podľa Tervtár KÖH, sig. K8490.
 Abb. 3. Zvolen, Pustý hrad. Grundriss des Haupttors der Oberburg im Jahr 1889. Nach Tervtár KÖH, Sig. K8490.

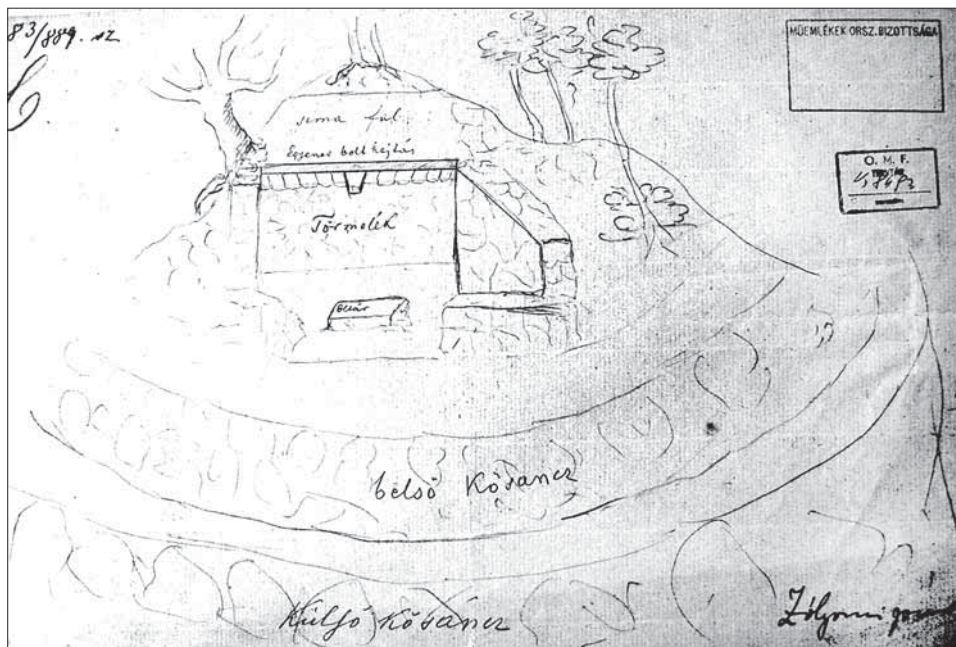
RÉGÉSZETI KIÁLLITÁS
Zólyomban a városháza nagytermében
 A vármegye alispánja, tekintetes CSIPKAY KÁROLY úr VÉDNÓKSÉGE
 rendezi egy erre alakult társaság.
Kezdetleges megnyitása: július hó 27-én d. e. 10 ór
 Tartama: a megnyitás napjától augusztus hó 12-ig.
 Megtekinthető minden nap délelőtt 9 órától 12 óráig; délután 3 órától
 Belépti díjak: a megnyitás napján 1 forint, azontúl 30 kr.
 Gyermekjegy 15 kr. Felfűlésekkel költségmentesen fogadtatnak.

Obr. 4. Pozvánka na archeologickú výstavu vo Zvolene v roku 1889. Podľa Levéltár KÖH, sig. 83/1889.

Abb. 4. Einladung zur archäologischen Ausstellung in Zvolen im Jahre 1889. Nach Levéltár KÖH, Sig. 83/1889.

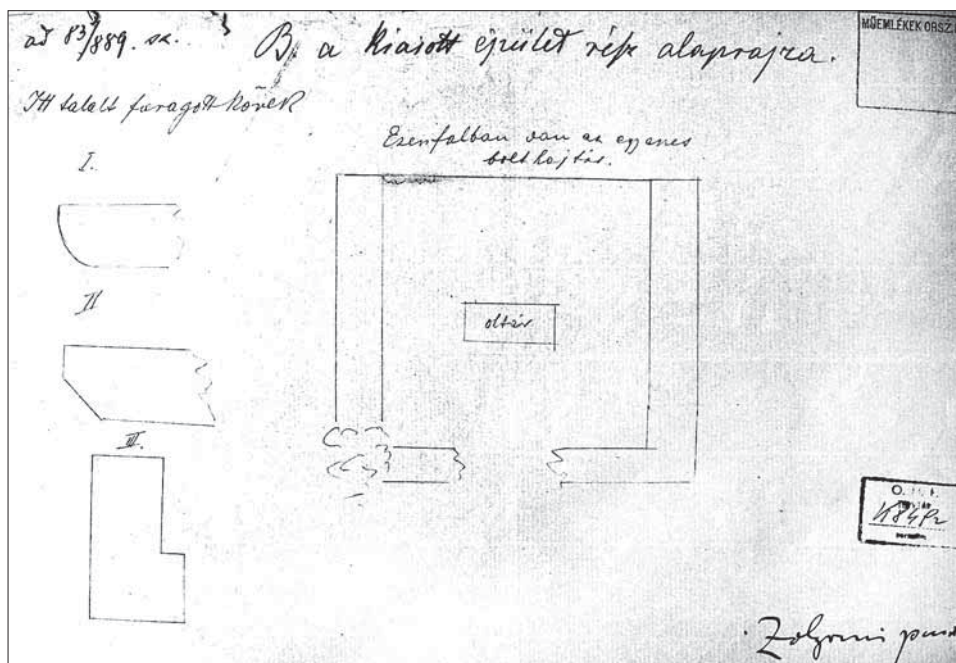
V hornej časti jednej zo stien vykopanej miestnosti sa nachádzala rovná klenba z vytesaných kameňov a boli tam aj zvyšky drevených trámov. Nemali však odvahu tieto kapsy vyčistiť, aby určili ich hĺbku, nakoľko bola stena dosť zničená a mali obavu, že spadne. Aj pri tejto budove vytvorili kresbu pôdorysu (obr. 5), ako aj kresby rôznych typov architektonických článkov (obr. 6), ktoré sa nachádzali medzi sutinou. Dozvedáme sa zároveň, že napriek snahe určiť skutočný čas výstavby sa vznik a zánik hradu nepodarilo zistiť. Spomínajú aj anonymné kronikára, ktorý uvádza, že hrad vystaval vojvoda Borš. S touto informáciou sa ale Leustách a Thomka nestotožňujú. Za istú považujú skutočnosť, že Zvolenský záмок dal vystavať Ľudovít I. a povára sa, že z kamienia Pustého hradu. Ďalej uvádzajú, že vlastní rukopis z roku 1820 s názvom „Zólyom und Dobrovár im Sohler Comitate“, v ktorom sa nachádza informácia, že Pustý hrad v rokoch 1230–1235 patril Zitovi Andrássovi (kráľ Ondrej II.) a v rokoch 1235–1270 kráľovi Belovi IV. Uvedený zdroj historických či skôr len historizujúcich údajov naznačuje, že samostatné archívne bádanie zamerané na stredoveké dejiny hradu bolo naďalej do značnej miery nerozvinuté.

V zápisnici z 27. októbra 1889 vyhotovenej vo Zvolene a podpísanej Béloom Czoborom a zvolenským podžupanom Karolom Csipkayom sú v bodoch zhrnuté informácie o dôležitosti a význame archeologického výskumu v roku 1889, ako aj odporúčania do budúcnosti. Prioritou malo byť pokračovanie vo výskume vstupnej brány a za potrebné sa považovalo aj úplné vysušenie a následné preskúmanie cisterny. Hradby mali byť očistené a sondážou preskúmané, nakoľko predpokladali objav ďalších veží a bráničiek. Za nevyhnutnú považovali aj analýzu pravekej keramiky, ktorá sa má priradiť konkrétnemu obyvateľstvu. Potom sa odporúča pokračovať aj na Dolnom hrade. Z výskumu existovali aj fotozábery a výskumné knihy, ktoré boli poslané spolu zo zápisnicou na adresu *Magyarországi műemlékek ideiglenes bizottsága* do Budapešti. Žiaľ, okrem zápisnice je súčasne miesto uloženia ostatných dokumentov, ak vôbec ešte existujú, neznáme. Zo správy o ceste do Zvolena od B. Czobora z dňa 21. novembra 1889 napísanej v Budapešti sa okrem toho, že chváli výskum a odporúča v ňom pokračovať aj v nasledujúcich sezónach, dozvedáme, že tretím (z časti) odkrytým objektom v októbri 1889 bola cisterna. V správe ďalej spomína, že v tejto časti hradu sa nachádza aj veľa

Obr. 5. Zvolen, Pustý hrad. Pohľad do interiéru veže č. I. v roku 1889. Podľa Tervtár KÖH, sig. K8493.

Abb. 5. Zvolen, Pustý hrad. Grundriss von Turm Nr. I. im Jahr 1889. Nach Tervtár KÖH, Sig. K8492.

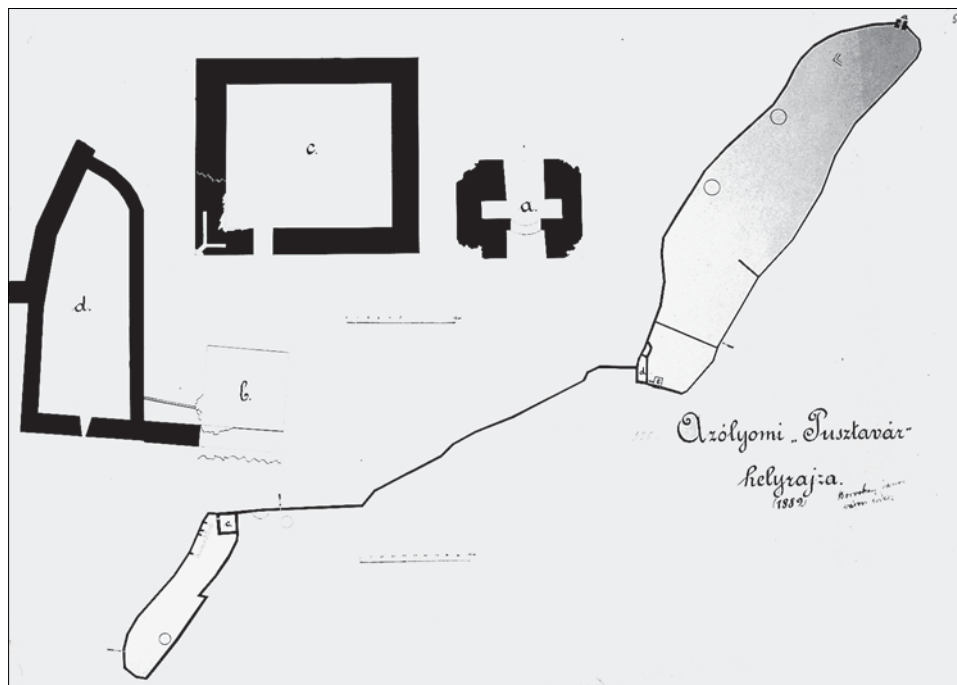
Obr. 6. Zvolen, Pustý hrad. Pódorys veže č. I. v roku 1889. Podľa Tervtár KÖH, sig. K8492.

Abb. 6. Zvolen, Pustý hrad. Grundriss von Turm Nr. I. im Jahr 1889. Nach Tervtár KÖH, Sig. K8492.

„grafitovej“ keramiky, ktorá nepochybne patrí pravekým spoločnostiam, teda už v pravku sa na hradnom kopci nachádzalo osídlenie. Poslednou správou vo fonde Magistrát mesta Zvolen je list zo 17. decembra 1889 od Jána Boroskayho, mestského lesného inšpektora, ktorý podáva správu o minutí peňazí – 76 forintov a 50 korún – z predaja orieškov a iných kríkov, ktoré boli odstránené z lesa zvaného Stráže (*Sztrázse*), aby sa ochránili tu rastúce dubové stromčeky. V bode 7 tejto správy sa nachádza informácia, že 1 forint a 60 korún bolo poskytnutých na zameranie celého Pustého hradu, ktorý zameral sám J. Boroskay za päť dní a vyhotovil aj kresebný plán (obr. 7).

Sumarizáciu poznatkov o lokalite prinieslo posmrtné vydané dielo Jozefa Könyökiho († 1900) o stredovekých hradoch v Uhorsku. Spomína v ňom, že v roku 1892 na pozvanie mesta Zvolen navštívili členovia štátnej archeologickej a antropologickej spoločnosti náleziská v okolí Zvolena a vykonali aj obhliadku Pustého hradu a Sielnice (Könyöki–Nagy 1906, 227). O Pustom hrade píše, že jeho múry sú postavené z dobre vytesaných a pravidelne kladených kameňov, vstupná brána s klenbou na Hornom hrade je románska a za zaujímavú stavbu považuje cisternu postavenú z tehál. Konštatuje zároveň, že vznik hradu nie je vhodné spájať so starými Maďarmi, ale výstavba sa uskutočnila najskôr okolo polovice 12. storočia. Spomína zároveň aj model hradu, ktorý vyhotovil kráľovský lesný praktikant Eduard Vaitzik pri príležitosti miléniovej výstavy v roku 1896. Model popisuje nasledovne: hrad tvorí hlavný Horný hrad a predhradie, ktoré sú navzájom prepojené spojovacím múrom. Na Dolnom hrade sa nachádza jeden donjon a na Hornom tri.

Uverejňované výsledky archeologického výskumu mali širšiu spoločenskú odozvu. Ľudovít V. Rizner uvádza vo svojej evidencii archeologických nálezísk, že na Pustom hrade boli nájdené úlomky keramiky, strelky a rôzne železné predmety. Odvoláva sa pritom na publikované práce J. Lipcseya a J. Thomku (Rizner 1903, 52–53). Význam Pustého hradu pre

Obr. 7. Zvolen, Pustý hrad. Pódorys areálu z roku 1889: a – hlavná vstupná brána Horného hradu; b – cisterna na Hornom hrade; c – donjon na Dolnom hrade; d – palác na Hornom hrade. Čiarkovaním naznačená veža č. I. na Hornom hrade. Podľa Tervtár KÖH, sig. K8494.

Abb. 7. Zvolen, Pustý hrad. Grundriss des Areals aus dem Jahr 1889: a – Haupteingangstor der Oberburg; b – Zisterne in der Oberburg; c – Donjon in der Unterburg; d – Palas in der Oberburg; gestrichelt skizzierter Turm Nr. I. in der Oberburg. Nach Tervtár KÖH, Sig. K8494.

lokálne, ale i regionálne dejiny v publicistike 19. a začiatku 20. storočia zdôraznilo i zaradenie tejto lokality na začiatok seriálu „Pamätnosti Zvolenskej stolice,“ uverejňovaného vo Zvolenských novinách. V roku 1904 predstavuje úvodná časť (autorom je azda redaktor novín Vladimír Fajnor) Pustý hrad ako sídlo, ktoré malo v čase, keď prišli Maďari do Uhorska, za sebou už svoju veľkú históriu. Autor aj ďalej pokračuje v romantickom a národne angažovanom duchu, keď spomína založenie hradu v roku 745. Pomáha si pritom aj tvrdeniami J. Bánika. Priznáva zároveň, že o hrade chýbajú presnejšie poznatky, vrátane obdobia jeho zániku. V rámci hmotných pamiatok uvádza dva múry: predný a zadný. Predný dosahuje výšku asi 10 metrov a hrúbku 2 m. Na hrade podľa autora ešte vidieť poprelamované sklepenia a základné múry izieb, studne a iných stavieb (Fajnor 1904, 3–4).

Záujem o Pustý hrad v období po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie dokladá turistický sprievodca po Zvolene a okolí vydaný v roku 1925. Nachádzame v ňom stručný opis polohy hradu a rekapituláciu dovtedajších historických poznatkov. Autor, zvolenský učiteľ Jozef Kubát, sa pritom odvoláva na závery J. Bánika. Pri opise lokality upresňuje, že tzv. predný múr tvorí severnú časť hradu a zadný múr sa nachádza na južnej strane. V rámci opisu cisterny spomína, že do nej vedú kamenné žľaby, avšak sú už polámané na viac kusov. K spopularizovaniu Pustého hradu touto prácou nesporne prispela aj uverejnená fotografia vstupnej brány do Horného hradu. Vzhľadom na osvetové zameranie diela už Sprievodca obsahuje aj popis trasy na Pustý hrad, značenej červenou farbou (Kubát 1925, 39–42). Podobným zameraním sa vyznačuje aj malá vlastivedná brožúrka *Zvolen*, vydaná v roku 1940 Združením katolíckej mládeže vo Zvolene. Pri popise Pustého hradu autori naplno využívajú výsledky práce Leustácha a Thomku. Spomínajú hlavnú bránu na Hornom hrade, cisternu i Dolný hrad. Vplyv názorov Bánika a Kubáta možno pozorovať pri teórii o Pustom hrade ako opevnenom meste, ku ktorému mali patriť aj hrádky v Môtovej, Lieskovci, na Gunde pri Hrone a nad Hlbokou dolinou medzi Bacúrovom a Dubovým (Feranec–Kunik–Hajling 1940, 7).

Ďalší záujem o Pustý hrad v druhej polovici 20. storočia podnietil poklad bronzových predmetov v roku 1944. Našiel sa pri kopaní zákopov počas druhej svetovej vojny na severozápadnom svahu Horného hradu. Samotný nález má svoju novodobú históriu. Po nájdení partizánmi bol pravdepodobne rozdelený na niekoľko častí. Najväčší súbor bronzových predmetov (76 kusov) ako prvý publikoval Gejza Balaša, ktorý ich v roku 1946 prevzal od nálezcu Štefana Mozolu (Balaša 1946, 90). Druhú časť pokladu v počte 14 bronzových predmetov získal v roku 1971 Pavol Kuka (Furmánek–Kuka 1973, 603). V roku 1980 sa v súkromnom vlastníctve v Komárne zistili ďalšie dva bronzové náramenné kruhy (Novotná–Ratimorská 1981, 200). Poslednú časť tohto pokladu objavili Lubomír Nemeč a Ján Beljak v lete 2001 počas archeologického výskumu Václava Hanuliaka. Okrem samotného nálezu 143 bronzových predmetov bolo mimoriadne dôležité identifikovanie miesta nálezu, t. j. 12 m vysokej skaly nad sútokom Hrona a Slatiny.

K najdôležitejším prácam o Pustom hrade v povojnovom období patrí dielo Dobroslava Menclovej *Hrad Zvolen*. Vzhľadom na použitý názov treba podotknúť, že autorka venuje pozornosť predovšetkým Zvolenskému zámku. V prvej časti popisuje Horný hrad. Najviac priestoru venuje najzachovalejšej hradnej stavbe – vstupnej bráne. Na základe architektonických detailov ju datuje do prvej tretiny 13. storočia. Vyslovuje domnienku o existencii veže v severovýchodnom cípe Horného hradu a stručne popisuje hradnú cisternu. V skici pôdorysu Horného hradu (Menclová 1954, 8) zaznamenala hlavnú vstupnú bránu, vežu na kóte 571 m n. m., vežu č. II., vežu s cisternou pri severovýchodnom nároží, obvodové opevnenie a jednu priečnu hradbu. Podstatne menej priestoru v monografii venuje D. Menclová Dolnému hrade (obr. 8). Umiestňuje ho do vzdialenosti 1 km od Horného hradu. Na základe stavebných detailov ho predbežne datuje do 13. resp. 14. storočia. V skici pôdorysu zakreslila donjon Dolného hradu, obvodové opevnenie a niekoľko priehlbni. V popise historických udalostí sa snaží interpretovať historické a ikonografické pramene k Pustému hrade. Jeho výstavbu kladie s určitosťou do 13. storočia. Pri snahe určiť obdobie zániku Pustého hradu pracuje s kresbou Jána Willenberga z roku 1599 i písomnými prameňmi. Ako poslednú

stavebnú aktivitu určila výstavbu vartovky na Hornom hrade v roku 1564 (Menclová 1954, 13). Súhrnné informácie o Pustom hrade prináša práca kolektívu autorov *Zvolen v prítomnosti a v minulosti* z roku 1959. G. Balaša (1959), v prvej kapitole stručne popisuje praveké osídlenie vo Zvolene i na Pustom hrade. Úvodná časť druhej kapitoly je venovaná histórii Pustého hradu (Lamoš–Kuka–Jakubis 1959, 14–16). Autori zhrnuli aj dovtedy známe písomné pramene vzťahujúce sa k Pustému hradu. Podobný charakter má kapitola venovaná pamiatkam Zvolena. L. Šašky v jej úvode stručne opisuje hornú aj dolnú časť Pustého hradu (1959, 168–169). Publikácia je doplnená o fotografiu hlavnej brány na Hornom hrade zo začiatku 20. storočia. (Lamoš–Kuka–Jakubis 1959, 15) a zvyšok veže na Dolnom hrade (Šašky 1959, 169). Syntetický zámer celej práce napokon dotvára bibliografia Zvolena tvoriaca dodnes dôležitý zdroj poznatkov o vývoji bádania. Poslednú sumarizačnú prácu o Pustom hrade pred začatím systematického archeologického výskumu V. Hanuliaka pripravil Pavol Kuka. V roku 1966 publikoval brožúrku *Pustý hrad. Príspevok k dejinám Pustého hradu a k počiatkom mesta Zvolena*. Je prvým pokusom analyzovať Pustý hrad komplexne na základe vtedy známych archeologických a písomných prameňov. P. Kuka kompiluje všetky dovtedy publikované informácie. Základom pre jeho prácu bolo dielo D. Menclovej z roku 1954. Z hľadiska nových poznatkov je pozoruhodný nález meča spájaný s Pustým hradom. Autor bez bližšieho komentára do publikácie zaradil fotografiu tohto nálezu (Kuka 1966, 27).

Obr. 8. Zvolen, Pustý hrad. Pohľad na juhovýchodné nárožie donjonu na Dolnom hrade. Podľa Menclová 1954, 69.

Abb. 8. Zvolen, Pustý hrad. Blick auf die SO-Ecke des Donjons in der Unterburg. Nach Menclová 1954, 69.

Zhodnotenie

Zvolenský Pustý hrad od doby kamennej priťahoval pozornosť osídlenia vzhľadom na svoju strategickú polohu. V stredoveku tieto prírodné danosti využili staviteľia hradu. Po postupnom opustení pred a počas vojen s Turkami začali o toto tajuplné miesto prejavovať záujem miestni bádatelia. Medzi prvých patrí Matej Bel už v prvej polovici 18. storočia. Záujem narastá predovšetkým od polovice 19. storočia. Tu sa vynímajú bádatelia Kubínyi, Henszlmann a následne Thomka a Leustách. F. Kubínyi veľmi presne popisuje donjon na Dolnom hrade, hlavnú bránu na Hornom hrade i hradný areál ako komplex (Kubínyi 1859, 36). Vzhľadom k súčasným výsledkom archeologického výskumu relatívne presne vznik Pustého hradu do panovania kráľa Bela III., resp. do začiatku 13. storočia datoval I. Henszlmann (1866, 126–127). Naopak slovenskí bádatelia, predovšetkým J. Bánik (1866, 1891), mylne pripisovali výstavbu opevnenia na Pustom hrade Slovanom. To však archeologický výskum v rokoch 1992–2010 zatiaľ nepotvrdil. Za jediný relevantný archeologický výskum pred rokom 1992 môžeme považovať bádania J. Thomku a E. Leustácha v rokoch 1889–1890. Z ich korešpondencie a dokumentácie je zrejme, že skúmali postupne hlavnú vstupnú bránu Horného hradu, vežu komitátneho hradu (veža č. I. na kóte 571 m n. m.) a cisternu v severozápadnej časti Horného hradu (tzv. Dončov hrad). A chystali sa pokračovať aj pri juhovýchodnom nároží donjonu na Dolnom hrade. V teréne je aj dnes čitateľná sonda zo severnej strany veže č. II na Hornom hrade. Obdivuhodný je nimi zaregistrovaný

valový systém východne od Dolného hradu (Thomka 1891, 297), ktorý bol znovuoobjavený až v roku 2008 a skúmaný v roku 2010. Cenná je predovšetkým ich grafická dokumentácia v podobe škíc brány na Hornom hrade a veže č. I na Hornom hrade. Mimoriadne presné je zameranie, ktoré pre Leustácha a Thomku v roku 1889 zhotovil mestský lesný inšpektor J. Boroskay. Musíme skonštatovať, že do geodetického zamerania Dolného hradu v roku 2009 a Horného hradu v rokoch 1992–2008 to bol najpresnejší pôdorys Pustého hradu. Až na niekoľko detailov (palác na Hornom hrade, dispozícia donjonu na Dolnom hrade, tzv. spojovací múr) je totožný s dnešným moderným geodetickým zameraním. Donedávna bolo s výskumom na Pustom hrade vo Zvolene spájané aj meno J. Könyökiho. Z analýzy archívnych prameňov sme však zistili, že Pustý hrad iba navštívil počas výskumov Leustácha a Thomku (minimálne dvakrát) a samostatné badania tam nevedol. Naopak treba oceniť jeho úsudok, keď spochybnil výstavbu hradu starými Maďarmi a kladie jeho vznik najskôr okolo polovice 12. storočia (Könyöki–Nagy 1906, 227). Archeologický výskum v 20. storočí mal až do roku 1992 regresívny charakter. Z literatúry sa Pustý hrad nevytratil (Kubát 1925; Feranec–Kunik–Hajling 1940; Menclová 1954; Kuka 1966), ale autori skôr prepisovali fakty vyplývajúce z výskumov v 19. storočí, resp. v horšom prípade sa im tendenčne vyhýbali.

Štúdia vznikla v rámci riešenia grantu VEGA 2/0137/08 „Stredoveké hrady na západnom a strednom Slovensku“, grantu UGA (2010) „Dejiny lesov vo Zvolenskej stolici od stredoveku do polovice 19. storočia“ a grantu UGA I/14/2009 „Archeoenvironmentálny výskum osídlenia poľnohospodársky využívanej krajiny“.

Pramene a literatúra

- BALAŠA, G., 1946: Nález bronzového pokladu na Pustom hrade vo Zvolene. *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti* XXXVI–XXXVII, 90–95.
- 1959: Praveké osídlenie Zvolena. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*, 7–13. Martin.
- BÁNIK, J., 1866: Slobodné a kráľovské mesto Zvolen (Opis historicko-topografický). In: *Národní kalendár na obyčajný, 365 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1867*, 160–190.
- 1891: Slobodné a kráľovské mesto Zvolen. *Opis historicko-topografický*. Turčiansky Sv. Martin.
- BEL, M., 1736: *Notitia Hungariae novae historico-geographica*. Tomus secundus. Viennae.
- CZOBOR, B., 1876: *Magyarország középkori várai*. Budapest.
- EKE, 2004: *Az első katonai felmérés (DVD)*. Budapest.
- [FAJNOR, V.], 1904: Pamätnosti Zvolenskej stolice, *Zvolenské noviny* I, č. 2, 3–4.
- FERANEC, J.–KUNIK, J.–HAJLING, F., 1940: *Zvolen, vlastivedná brošúrka*. Zvolen.
- FURMÁNEK, V.–KUKA, P., 1973: Bronzový depot piliňské kultury ze Zvolena, *AR XXV*, 603–614.
- GAJDOŠ, M., 2001: Juraj Bánik – autor prvej monografie o Zvolene. In: *Zvolen v regionálnej historiografii*. Zborník zo seminára, 13–23. Zvolen.
- HANULIAK, V., 1993: Historicko-archeologický výskum Pustého hradu vo Zvolene – *Historisch-archäologische Forschung in Zvolen*, *AH 18*, 161–166.
- HENSZLMANN, I., 1866: Jelentés a bányavárosokban 1865-ben tett régészeti kirándulásról. I. A Pusztavár. *Arch. Közlemények* VI, 125–130.
- HORMAYR, J.–MEDNYANSKY, A., 1826: *Zolyom, Taschenbuch für die vaterländische Geschichte*. VII Jahrgang, 180–197.
- HORVÁTH, P., 1981: Slovenská regionálna historiografia v 19. storočí, *HČ 29*, 217–243.
- KMEŤ, A., 1893: Veľeba Sitna. In: *Tovaryšstvo*. Sborník literárnych prác v storočnú pamäť prvého „Učeného slovenského tovarýšstva“, 139–190. Ružomberok.
- KÖNYÖKI, J.–NAGY, G., 1906: *A középkori várak különös tekintettel Magyarországra*. Budapest.
- KUBÁT, J., 1925: *Spríevodca po Zvolene, Sliaci a okolí*. Zvolen.
- KUBÍNYI, F., 1859: *Zólyommege müemlékei*, *Arch. Közlemények* I, 17–46.
- KUKA, P., 1966: *Pustý hrad*. Banská Bystrica.
- LAMOŠ, T.–KUKA, P.–JAKUBIS, J., 1959: *História Zvolena*. In: *Zvolen v minulosti a prítomnosti*, 14–31. Martin.
- LEUSTÁCH, L., 1889: *A pusztavári ásátások, Besztercebánya és vidéke* 47. I. évfolyam, 1–2.
- LEVÉLTÁR KÖH: *nepubl. rkp. listov uložen v Knižnici Kulturális Örökségvédelmi Hivatal-u*, Budapest, sig. 94/1878, 41/1889, 119/1889, 183/1889, 114/1890.
- LIPCSEY, J., 1889: *A zólyomi régiség-kiállítás*, *Arch. Értesítő* 9, 339–342.
- [LICHARD, D.], 1876: *Pustý hrad u Zvolena*. In: *Slowenský kalendár na priestupný, 366 dní majúci rok po narodení Krista Pána 1876*, 46–47.
- M., 1887: *Rozpomienky na Sama Chalupku, Slovenské pohľady* VII, 235–239.

- MENCLOVÁ, D., 1954: Hrad Zvolen. Bratislava.
- NOVOTNÁ, M.–RATIMORSKÁ, P., 1981: Náplečné kruhy zo Zvolena-Pustého hradu, AVANS 1980, 200–201. Nitra.
- POKORNÝ, R., 1885: Z potulek po Slovensku. Díl II. Praha.
- POLLA, B., 1996: Archeológia na Slovensku v minulosti. Martin.
- RIZNER, L. V., 1903: Náleziská starožitností v Uhrách, Sborník Mužéalnej slovenskej spoločnosti VIII, 24–54.
- SZEPESHÁZY, C.–THIELE, J. C., 1825: Merkwürdigkeiten des Königreiches Ungern, oder: historisch-statistisch-topographische Beschreibung aller in diesem Reiche. Erster Band. Kaschau.
- ŠÁSKY, L., 1959: Pamiatky Zvolena. In: Zvolen v minulosti a prítomnosti, 168–182. Martin.
- THOMKA, G., 1891: Zólyomvármegye őstelepei, Arch. Értesítő 11, 296–301.
- TERVÁTÁRKÖH: nepubl. plány uložené v archíve Kulturális Örökségvédelmi Hivatal-u, Budapest, sig. K8490-8494;
- TIBENSKÝ, J., 1980: Slovenská historiografia v období počiatkov slovenského národného obrodzenia (1780–1830), HČ 28, 531–553.
- ZÁPISNICA: Zápisnica mestského zastupiteľstva z roku 1889, rkp. uložená v Štátnom archíve v Banskej Bystrici, Pobočka Zvolen, fond Magistrát mesta Zvolen. Signatúra 41/1889.
- ZIPSER, Ch. A., 1842: Neusohl und dessen Umgebungen. Ofen.
- ZÓLYOMI, 1858: A pusztihradi romok Zólyommegyében, Vasárnapi ujság 6, 5. évfolyam, 67–68.

Zusammenfassung

Die Zvolener Burg Pustý hrad im Lichte der archäologischen Forschung (ab den Amateurgrabungen bis zu den Anfängen systematischer Grabungen)

Die langjährige Tradition archäologischer Grabungen auf der Burg Pustý hrad (Wüste Burg) bei Zvolen (Altsohl) weckt heute auch ein forschungsgeschichtliches Interesse an dieser Fundstelle. Von den verschieden gearteten Arbeiten interessieren uns vor allem diejenigen, welche die Entwicklung der Ansichten über die Geschichte der Burg skizzieren oder Grabungsansätze abgrenzen. Die wahrscheinlich erste Nachricht über die Burg Pustý hrad findet sich in der Fachliteratur aus dem Zeitalter der Aufklärung in Form einer Passage aus dem Werk von M. Bel. Laut Bel deuten die Ruinen auf eine einst ausgedehnte Befestigungsanlage hin, die nur schwer erobert werden konnte und angenehm bewohnbar war (Bel 1736, 488). In intellektuellen Fachkreisen beobachten wir dann ab dem 19. Jhd. Interesse an der Burg. Im heimatkundlichen Lexikon der Sehenswürdigkeiten Ungarns aus dem Jahr 1825 finden wir sogar die Angabe, das neben dem Zvolener Schloss noch eine andere Burg auf einem „Pusztí Hrad“ genannten Hügel steht, die von dem Großfürsten Arpad gegründet und nach dessen Magnaten Borsa benannt wurde (Szepesházy–Thiele 1825, 12–13). Weitere Erkenntnisse über die Fundstelle lieferte der aus Banská Bystrica (Neusohl) stammende Polyhistoriker Christian A. Zipser (1842). Bereits kurz nach Mitte des 19. Jahrhunderts beobachten wir mit der Suche nach Schätzen verbundene Sondierungsgrabungen unter lokalen Bedingungen. Nachrichten über Aber Gläubische Schatzgräber auf Pustý hrad wurden im August 1856 sogar in der Lokalpresse veröffentlicht (Zólyomi 1858, 67). Zu den ersten ausführlicheren Arbeiten über die Burg Pustý hrad können wir J. Bániks Beitrag über die Geschichte von Zvolen zählen, der im Nationalkalender für das Jahr 1867 veröffentlicht wurde (Bánik 1866, 184–186). Der Verfasser geht über mehrere Seiten auch auf die Vergangenheit der Burg ein und fügt dem Text sogar einen Kupferstich als Anhang bei, der das Eingangstor zur Oberburg (Horný hrad; Abb. 1) zeigt. Dieser ausführliche Artikel diente dann als Grundlage für Bániks 1891 herausgegebenes Buch, in welchem er angibt, dass die Burg Pustý hrad zur Zeit der Ankunft der Magyaren bereits untergegangen war (Bánik 1891, 73–77). Von F. Kubínyi (1859, 36) und I. Henszlmann (1866, 126–127) wurde die Burg in die zeitgenössische archäologische Fachliteratur eingeführt. Interessant ist die Erwähnung eines anonymen Autors in den Erinnerungen an den Dichter S. Chalupka, der im Herbst 1879 Pustý hrad bei Zvolen als einen archaischen Ort bezeichnet haben soll, an welchem man viele Urnen finden könne (M. 1887, 237). Die erste archäologische Grabung auf der Burg wurde 1889 von J. Thomka und L. Leustách durchgeführt. Auskunft über die Grabung selbst erhalten wir in der im Archiv der Behörde des nationalen Kulturerbes in Budapest (*Kulturális Örökségvédelmi Hivatal*) aufbewahrten zeitgenössischen Korrespondenz sowie in zwei veröffentlichten Artikeln (Lipsey 1889; Thomka 1891). Im Rahmen dieser Grabung wurde das Eingangstor (mit Gewölbe) des Eingangsturms vollständig freigelegt (Abb. 2; Abb. 3). Die Grabung wurde aus dem Erlös der archäologischen Ausstellung finanziert, die vom 27. Juli bis zum 12. August 1889 in Zvolen stattgefunden hat (Abb. 4). Das zweite freigelegte Objekt auf der Oberburg war der Turm der Komitat-Burg, die als Kapelle angesehen wurde. Von ihr wurden auch ein Grundrissplan (Abb. 5) und Zeichnungen von verschiedenen Typen architektonischer Elemente angefertigt, die sich im Schutt fanden (Abb. 6). Das dritte, teilweise freigelegte Objekt war eine Zisterne. Das Areal der Burg Pustý hrad ließ man vom städtischen Forstinspektorat vermissen, dass auch eine Planskizze anfertigte (Abb. 7). Eine Zusammenfassung der über die Fundstelle gewonnenen Erkenntnisse lieferte das posthum herausgegebene Werk von J. Könyöki († 1900) über mittelalterliche Burgen in Ungarn (Könyöki–Nagy 1906, 227). J. Könyöki stellte darin fest, dass die Entstehung der Burg nicht mit den alten Magyaren in Verbindung gebracht werden könne, sondern

dass sie höchstwahrscheinlich um Mitte des 12. Jahrhunderts errichtet worden sei. Zu den wichtigsten Arbeiten aus der Nachkriegszeit zählt D. Menclovás Werk *Hrad Zvolen* (Die Burg Zvolen). Obwohl sich die Verfasserin vor allem auf das Zvolener Schloss konzentrierte, lieferte sie im ersten Teil eine Beschreibung der Oberburg, wobei sie dem am besten erhaltenen Teil der Burg – dem in das erste Drittel des 13. Jhdts. datierten Eingangstor – den größten Raum widmet. Wesentlich weniger Raum widmet sie der Unterburg (Dolný hrad; Abb. 8). Zusammenfassende Informationen über die Burg Pustý hrad liefert die Arbeit eines Autorenkollektivs aus dem Jahr 1959 (Lamoš–Kuka–Jakubis 1959). G. Balaša gibt im ersten Kapitel eine knappe Beschreibung der urzeitlichen Besiedlung in Zvolen und auf der Burg Pustý hrad, und der Eingangsteil des zweiten Kapitels ist der Geschichte der Burg Pustý hrad gewidmet. Die letzte zusammenfassende Arbeit über die Burg vor Aufnahme der von V. Hanuliak durchgeführten systematischen archäologischen Grabungen stammt von P. Kuka (1966, 27).